Български език / Bulgarian Language 72 (2025), 3, 105–116
Print ISSN: 0005-4283, Online ISSN: 2603-3372
doi: 10.47810/BL.72.25.03.08

Взаимодействието между диалектното и книжовното в проповедта „Слово за Сирната Недѣля“ на воденския свещеник Стефан Чернооков, публикувана на страниците на екзархийския вестник „Новини“ / „Вести“ (1890–1912)[1]

Мария Мицкова
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“
m_mitzkova@yahoo.com, mitzkova@uni-plovdiv.bg

Като официален орган на Българската екзархия „Новини“ / „Вести“ (1890–1912), „вестник политически, научно-литературен и духовен“, далеч не се занимава само с религиозни въпроси. В основата на езиковата му политика стои идеята за обединението на българския народ и за поддържането на националния дух в останалите под османска власт български територии. В този контекст християнската проповед „Слово за Сирната Недѣля“, публикувана на страниците на екзархийския вестник на 26.02.1893 г., е нагледен пример, в който ясно се отразяват двата основни фокуса на тази политика – идеята за българското, в което духовното може да проникне, да се оправдае и установи чрез езика.

Ключови думи: български диалекти, воденски диалект, християнска проповед, екзархийски вестник, краят на XIX в.

Interaction between Dialect and Literary Language in the *Sermon for Cheesefare Sunday* by Priest Stefan Chernookov from Voden, Published in the Exharchic Newspaper *Novini* / *Vesti* (1893–1912)

Maria Mitskova
Paisii Hilendarski University of Plovdiv
m_mitzkova@yahoo.com, mitzkova@uni-plovdiv.bg

Being the official organ of the Bulgarian Exarchate, *Novini*, later *Vesti* (1890–1912), whose slogan stated ‘A newspaper for political, scientific, and spiritual enlightenment’,

---

© Мария Мицкова, 2025 / © Maria Mitskova
Тази статия в списание „Български език“ е с отворен достъп и се публикува под международния публичен лиценз Creative Commons Attribution 4.0 International (Attribution-Non-Commercial-NoDerivatives 4.0 International – CC-BY-NC-ND 4.0).
This open access article of journal “Balgarski ezik” (“Bulgarian Language”) is published under the terms of Creative Commons Attribution 4.0 International Public License (Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International – CC-BY-NC-ND 4.0).

addressed far more than merely religious themes. Its language policy was fundamentally rooted in the ideal of uniting the Bulgarian people across all territories that remained under Ottoman rule and elevating the national spirit. The Christian sermon by priest Stefan Chernookov, *Sermon for Cheesefare Sunday*, published in the Exarchic newspaper on 26 February 1893, provides a striking example of the interaction between the two main aspects of this policy: the spiritual and the linguistic dimensions of Bulgarian cultural identity.

Keywords: Bulgarian dialects; Voden dialect; Christian sermon; Exarchic newspaper; late 19th century

0. Двайсет години след обявяването на самостоятелната българска църква, през 1890 г. в Цариград започва да излиза и нейният орган – екзархийският вестник „Новини“ (1890–1898), който по-късно е преименуван на „Вести“ (1898–1912). Създаден като дълго чаканата трибуна, която не само да даде „печатна гласность“, но и „да представлява християнските чувства на (...) българите“ (Благодарствено писмо/Blagodarstveno pismo 1890: 2), вестникът, определен като „политически, научно-литературен и духовен“, надхвърля многократно предназначението си на официоз на „духовното ведомство“. В представената като благодарствено писмо към султан Абдул Хамид II програмна статия редакцията подчертава, че посредством вестника „българите гласно и навсеуслишание ще могатъ да славятъ Бога (...), да защищаватъ чистотата на своята вѣра, своята народность, своя езикъ, своите църкви и училища“ (Благодарствено писмо/Blagodarstveno pismo 1890: пак там). Последователно провеждайки екзархийската духовно-религиозна и националноезикова политика на своите страници, вестникът допринася за поддържането на българския национален дух в останалите под османска власт български краища (Иванова/Ivanova 2012: 381–382). Погледната през този ъгъл, християнската проповед „Слово за Сирната Недѣля, казано въ Воденската българска църква Св. Врачове, отъ священника С. П. Черноокова“[2], отпечатана в бр. 44 от 26.02.1893 г.[3], е нагледен пример, в който ясно се отразяват двата основни фокуса на тази политика – идеята за българското, в което духовното може да проникне, да се оправдае и установи чрез езика.

1. Проповедта развива и тълкува мисълта на апостол Павел от неговото Послание към римляните, която воденският свещеник Стефан Черноoков предава на говорим език по следния начин: *Сатотъ*[4] *веке дойде да се разбудиме от сонъ. По-близко е на нас откиначката*[5] *сега, отъ колкото ко́га повѣрува́хме. Нойкьта помина́ и денотъ наближѝ; и така да отхвърлиме рабо̀титѣ на темнѝната и да надъниме пуса́тотъ*[6] *на виделѝната. (Рим. 13, 11-12)*[7]. Този избор съвсем не е случаен. Темата за събуждането от дълбокия сън – на невежеството, на безверието, на бездействието, е една от големите теми на българския XIX век. Българският просветител и книжовник – участник, инициатор и вдъхновител на процесите на модернизация на манталитетите (Данова/Danova 2003: 5), които в крайна сметка довеждат до

Освобождението (духовно и политическо) – осъзнава и дефинира именно по този начин възраждането на българския народ. За него възраждането е преди всичко духовно пробуждане и обновление, и то не само в общия, почти философски смисъл, но и в конкретния християнски смисъл на спасението на душата. Същият осъзнат стремеж лежи в основата на възрожденските почини за превеждане на Библията на новобългарски книжовен език[8] и осъществените нейни издания[9]. Освен тях преводи (предимно ръкописни) на местен диалект на евангелски и религиозни текстове[10] са правени дори и през втората половина на XIX век, когато вече съществува развито книгопечатане (Иванова/Ivanova 2002: 48). Този факт говори не само за интереса на българите към такъв вид книжнина в периферните райони на юг и югозапад, които се намират встрани от възрожденските центрове и които след Освобождението остават в пределите на Османската държава. Той е свидетелство за сложната езикова ситуация в тези области, утежнена от културната им изолираност в условията на османско владичество и гръцко духовно влияние (Куфнерова/Kufnerova 1987: 217). В такъв контекст публикуването на проповедта „Слово за Сирната Недѣля“ на страниците на екзархийския вестник придобива и по-дълбоко значение. Тя не е само още един образец в дългия списък от религиозни текстове на диалект от югозападните краища на българското езиково землище. Тя е и ясният, отчетлив глас на онези българи, които, останали под турска власт, се стремят да представят своето лице и своя език, търсейки съпричастност, но и съединение (Мицкова/Mitskova 2018: 63).

Написано на воденски диалект[11] (по самото определение на автора си), „Слово за Сирната Недѣля“, от една страна, отразява тенденцията да се проповядва Божията истина на местен език, за да стигне до своите слушатели и читатели, но от друга страна, със своите фонетични, морфологични и лексикални особености е ценно свидетелство не само за живата българска реч от края на XIX век, но и за крехкото съотношение между книжовното и диалектното, с което тази живост е постигната. Именно книжовното, наследеното от езиковата традиция, върху което Чернооков стъпва, за да придаде онази присъща за една християнска проповед тържественост и съдбовност, той използва за стилизация на наличния му говорен материал. По тази причина някои от характерните особености на воденския диалект не са отразени напълно в текста. Това наблюдение е особено валидно по отношение на предаването на отличителни за диалекта фонетични черти, но също и на някои морфологични особености[12].

2. Като следва съзнателно предприетия подход да използва родния диалект в една в известен смисъл необичайна за него сфера (Димитрова/Dimitrova 1993: 87), Ст. Чернооков се стреми да балансира между двете начала и при подбора на думите и понятията, с които да изрази възможно най-достъпно, но и въздействащо християнските разбирания, за да ги превърне в проповед. В този процес на преден план излиза въпросът как със средствата

на диалекта един свещеник да „преведе“ високия език на християнското поучение на езика на ежедневието. При това, ако перифразираме М. Димитрова, в писмен вид, което ограничава свободната интерпретация, присъща на устното предаване (Димитрова/Dimitrova 1993: 88).

Дали инстинктивно, или облягайки се на езиковото си чувство и обхвата на познанията си, Чернооков използва различни похвати при предаването и внушаването на сложните смисли и богатото съдържание на отделните послания, характерни за християнското поучение. Ето защо като основни характеристики на неговия език могат да се посочат вариативността и синонимията, и то не само предвид характера на текста и неговото предназначение, но и като следствие от сложната езикова ситуация, в която е създаден.

2.1. На първо място, тази двойна перспектива в лексикалния и съдържателен обем на Чернооковия идиом се наблюдава в синонимната употреба на думи и изрази от общобългарския словен фонд и лексиката на воденския диалект. Често примерите могат да се срещнат в една и съща езикова формула и дори в едно и също изречение, което говори за граматичната и смисловата еднозначност между тях, но може да се разглежда и като стилистичен похват. Такъв е например случаят с известното и разпространено словосъчетание „божии работи (дела)“, което освен с общобългарския си вариант се появява и в диалектния си облик. За използването му като готов израз говори фактът, че се регистрира само един път в целия текст, а предпочитаният вариант е с характерното за долновардарските говори прилагателно *господѝнов*, което свободно се съчетава с други съществителни имена, включително и в основополагащото за християнската теология понятие *Господѝновитѣ рѐчове* (Божието слово): *Едно християнинъ, ако не прàве* ***Божиитѣ рабóти,*** *ако óчите му не сáкатъ да пýлятъ*[13] *на дóброто, ако ýмотъ не му се размислюва за* ***Господи́новитѣ рабóти,*** *ако ржцитѣ не рабóтатъ сé шо е дóбро, ако нóзитѣ не одатъ на* ***Господѝновитѣ пжтѝшча,*** *ако ýшитѣ нейкятъ да слýшатъ то шо се сборýва за* ***Господѝновитѣ повѣли*** (получер мой – М. М.)*, за такво́ човѣкъ се вéле оти онъ спѝе.* В духа на тези разсъждения може да се разгледа и словосъчетанието „лоши работи (неща, действия)“. Наред с неутралния общобългарски вариант в текста се наблюдават две негови съответствия от говоримата реч, които представят различни словообразователни модели на съществителни от ж.р. със същия корен: *До вá вечерь ке бѝде свършокотъ на* ***лошитѣ рабóти*** *шо загинýват дýшата; Нойкьта помнá т.е. поминà врѣмето на* ***лошотиитѣ;*** *човѣкъ кóга прàве грѣóви се наойгя у нойкьта*; *Отъ зàстра на нàка со силата на св. постъ и со молитвитѣ на църквата, во свѣтъ со неговитѣ* ***лошави́ни*** *ке се истéра*[14]*, ке бега отъ насъ, ке се скрие, ке загине силата си, не ке може да не услѣпýва и да не влéче у пѐкальотъ*.

Очевидно е, че за езиковото съзнание на автора няма разлика и между израза *отъ ýтрѣ на нáка*[15] и употребения няколко реда по-надолу негов синоним *отъ зàстра*[16] *на нàка* или между формите *крайотъ* и *свършокотъ*,

вѝдиме и *пулиме*, *прàвиме/направиме* и *чи́ниме*, *врѣме/врѐме* и *кòа*[17]. Примерът със съществителното *кòа*, заето от албанския език, е интересен. То е употребено няколко пъти, но единствено като част от съчетанието *а́рна кòа* (добро време, подходящо време, правилно време), което функционира като готова формула: *На но́го отъ насъ, беззаконния живо́тъ е открадѐлъ и тò шо си има́ли о́ни отъ природата и* ***а́рната кòа***; *Колко со* ***а́рна кòа*** *да е човѣкъ на во свѣтъ, ако онъ е далѣко отъ Бога, онъ е загубѐнъ.*

Предвид съдържанието на текста и връзката му с идеята за предаването, анализирането и тълкуването на Божието слово Ст. Чернооков е особено продуктивен в избора си на синоними на глагола *говоря/казвам* и неговите форми: *(се) рѐче, (се) вѐли/вѐле, (се) сбору́ва, ла́фиме* – факт, който свидетелства за лексикалното богатство не само на воденския диалект, но и на югозападните български говори.

2.2. Макар и рядко, воденският свещеник следва един от утвърдените през Възраждането модели за въвеждане, разясняване или „превеждане“ в скоби на новата и непознатата лексика, която би била трудноразбираема за недостатъчно образования читател (слушател) на текста. За тази цел при употребата на отделни лексеми от инвентара на книжовния език или от наследената традиция Чернооков поставя в скоби техния диалектен синоним. Именно по този начин предава думите *дòпити (обидува́чки),* а също и *объ̀щтания (таксувайне)*[18] – един от малкото примери, в които домашната, славянска дума се обяснява с дума от гръцки произход. За живостта на формата говори фактът, че и до днес се среща в говоримата реч от региона (вж. Дигитален речник/Digitalen rechnik: *таксување*).

2.3. Въпреки съществуващата по онова време богата религиозна литература на книжовен език, която включва и пълното издание на Библията, такива основни за християнството богословски и верски понятия и термини като *Бог Отец*, *Божие Слово*, *Божия Светлина*, *спасение*, *суета* (греховност) *на света*, *похот* (желания на плътта) в текста на „Слово за Сирната Недъля“ са предадени основно на диалект. Навярно книжните варианти са били познати донякъде от възрожденската учебна литература, молитвите или богослужението, но Ст. Чернооков съзнателно и естествено употребява техните диалектни съответствия, от една страна, за да покаже нагледно трудностите и предизвикателствата в своята практиката да проповядва на недотам образованите българи от Воденско, а от друга, за да представи пред по-широката аудитория на екзархийския вестник живостта, богатството и пъстротата на воденския диалект и неговите изразни възможности. Проповедта е изградена върху основите на вярата в *откина́чката на ду́шата* (спасението на душата), затова воденският свещеник излага своите доводи по ключовите за християнското богословие въпроси относно *сакачката*[19] *на снагата и голѣмщината на свѣтотъ* (желанието на тялото /плътта/ и суетата на света); *виделѝната* (светлината); *ке се стòкматъ ре́човетѣ на Иисуса Христа* (ще се сбъднат думите на Исус Христос); *доли́ната на пѐка-*

льотъ (долината на пъкъла, т. е. на смъртта); *лошитѣ рабо́ти шо* ***загину́ват*** *ду́шата* (погубват душата); *съвѣстьта́ му го* ***кюде***[20] (съвестта, която обвинява, кори и в този смисъл гризе). Както вече отбелязахме, в текста дори основополагащите християнски термини *Бог Отец* (*Небесен Отец*) и *Божие слово* са предадени с диалектните им еквиваленти, съответно *татко* (*Така̀ да просвѣтне, велялъ, ва̀шата видѣли̇̀на прѣдъ людито за да ви̇̀датъ дȍбритѣ ва̀ши рабȍти, и да пофа̀латъ*[21] ***вашчо татко шо е на нѐбито***[22]) и *Господи̇̀новитѣ рѐчове*, т.е. Господните думи/Господното слово (*Оти ние сѫте*[23] *шо сме се́га у църкви не пулиме до́брото, ами си отвору̀ваме о́читѣ чети́ри да ви̇̀диме кусу́ритѣ на дру́зитѣ; не слу́шаме шо се пѣе и шо се ве́ли у църкви за* ***Господи̇̀новитѣ рѐчове****, а са́лде се ла́фиме за дердо́витѣ ни; у́мотъ ни не се мо́ле а е на̀дворъ отъ църкви*).

2.4. В този контекст е напълно обяснимо, че воденският свещеник се стреми максимално да избягва книжната лексика. Но във връзка със същността на проповедта като словесен жанр с многовековна история, предназначен да поучава и да упътва в правите пътища на вярата и християнския морал, в „Слово за Сирната Недѣля“ могат да се открият (макар и рядко) отделни думи и изрази от наследения книжовен пласт на езика. Това са основно готови шаблони от църковния език: *св. православна наша църква; св. великия постъ, нашата майка св. Църква; роде́ни и отхране́ни у христи̇̀анството; благото послушание на вѣрата и ми́лостьта; прекрасенъ день за вѣрата в благоче́стието; беззаконния живо́тъ*. Наблюдават се в техния класически облик дошли от традицията и навлезли чрез книжнината единични примери на абстрактни и събирателни съществителни с наставките *-ие, -ние, -ство*: *благоче́стието, послушание, обѣщания, христи̇̀анството*, и образувани по този модел форми като *нечувствието, помилува́ния*, както и варианти с присъщата на воденския диалект антиципация на мекостта: *дойдѐйнито, измива́йнито, разбудува́йне*, *таксувайне*. Също така са единични примерите за характерните за подобен тип книжнина от периода падежни форми при съществителните имена (*на Св. Ап. Павла, на Иисуса Христа, у църкви*) или дългите форми на прилагателните (*великий постъ*).

2.5. Прави впечатление, че за разлика от направените през втората половина на XIX век евангелски преводи от гръцки език на диалект от югозападните български краища, за които поради езиковата ситуация, в която и за която са създадени, е характерна широката употреба на книжовна и разговорна лексика от гръцки произход[24], в проповедта на Ст. Чернооков тя се среща много рядко, което говори и за умишленото ѝ избягване. Напълно вероятно е воденският свещеник да се стреми да не използва гръцки думи в своето поучение като съпротива срещу гръцкото духовно влияние в останалите под османска власт югозападни български краища. По тази причина, освен вплетените дълбоко в българската култура понятия и изрази като *апостолъ, анге́ли, християнинъ, Христо́вйотъ апостолъ,* които не биха се възприели като чужди и несвойствени от читателя (слушателя) на текста, се

наблюдават единични думи от гръцки произход като *се преумясу́ва*[25] (заприличва, се превръща) и коментираното по-горе *таксувайне* (обещание), които, въпреки че са употребени за нуждите на един по-висок стил, са заети и усвоени от разговорната реч.

Не така стои въпросът с употребата на навлезли в разговорния пласт лексика турски и чрез турския език – арабски и персийски думи. Тъй като са познати, разпространени, разбираеми и свойствени за възрожденския говорим език, текстът на проповедта изобилства от тях. Чернооков ги използва както за наименуването на факти, явления, реалии и топоси от ежедневното общуване, така и за обозначаването на абстрактни понятия, свързани с християнското послание: *аджамий*[26] (новаци, неопитни); *азъръ*[27] (тъкмо); *дердо́витѣ* (грижите, болките, мъките); ***иси́ри***[28] *на сака́чкитѣ* (роби на желанията); *кусу́ритѣ* (недостатъците); *ла́фиме* (говорим); ***пуса́тотъ*** *на виделѝната* (оръжието на светлината); *са́тотъ* (часът); *табиятъ* (характер)[29]; *теселя*[30] (утеха); *тисли́мъ*[31] (доверие); *файде*[32] (полза, изгода). Предпочетените разговорни варианти на думи като *утеха*, *грижа*, *доверие* и т.н., за които има точни съответствия в инвентара на книжовния език, са поредното доказателство на тезата, че воденският свещеник съзнателно и целенасочено се стреми да предаде разсъжденията и поученията си на диалект, който е разбираем за общността.

3. Християнската проповед *Слово за Сирната Недъля, казано въ Воденската българска църква Св. Врачове, отъ священника С. П. Чернооковa*, написана на воденски говор и отпечатана в бр. 44 от 26.02.1893 г. на екзархийския вестник „Новини“, е интересен пример за съчетанието и баланса между диалектното и книжовното. Баланс, в който книжовното е използвано за стилизация на наличния говорен материал, а диалектното е подчинено на голямата идея християнското послание да бъде възприето от своите слушатели (читатели).

Подобно на редица други евангелски и религиозни текстове от втората половина на XIX в. на диалект от югозападните краища на българската езикова територия – краища, останали под османска власт, целта на „Слово за Сирната Недъля“ не е да демонстрира съзнателно прокарана концепция за налагане на родния диалект като книжовен език, а е израз на потребността от християнска проповед на български език в противовес на гръцкото влияние (вж. Димитрова/Dimitrova 1993: 87). Като отражение на просвещенската тенденция да се разпространява Божието слово на местен език, Словото е ценно свидетелство за възможностите на живата българска реч от края на XIX век, за потенциала ѝ да изразява и внушава дълбоки духовни истини, философски разбирания, да задава и да търси отговори на сложните въпроси на битието, които далеч надхвърлят сферата на битовото и ежедневното.

БЕЛЕЖКИ / NOTES

[1] Настоящата статия е продължение на предишно мое изследване, чийто основен фокус са фонетичните и морфологичните особености на воденския диалект, отразени в проповедта. Резултатите от него бяха изнесени като доклад на Международната научна конференция „Действие и бездействие в езика, литературата и културата“ на Факултета по славянски филологии на Софийския универстет „Св. Климент Охридски“ през май 2025 г.

[2] При представянето на диалектните примери и цитатите от *Слово за Сирната Недѣля* са следвани оригиналната пунктуация и оригиналният правопис на Стефан Черноook с неговите специфични графични особености, надредни знаци и различен наклон на ударенията. Въпреки усилието си да отрази възможно най-близко особеностите на воденския диалект, свещеникът, за съжаление, не навсякъде е отбелязал ударенията на думите.

[3] За подробното библиографско описание на материала вж. Черноook/Chernookov 1893.

[4] *Сат* ‘час’ – чрез тур. *saat* (*sahat*) от араб. (БЕР/BER 2002, 6: 516).

[5] *Откинàчка* ‘спасение’ – от *откѝнувам* ‘отървавам се, спасявам се’ (срв. БЕР/BER 1979, 2: 369, под *кѝна*[1]).

[6] *Пусàт* ‘оръжие’ – чрез тур. *pusat* от араб. Среща се също и в Севлиевско, Банат и др. (БЕР/BER 1996, 5: 859).

[7] В съвременния библейски превод на Св. Синод на Българската православна църква посоченият пасаж от Посланието на апостол Павел към римляните е предаден по следния начин: „И така постъпвайте, понеже знаете времето, именно, че е настъпил часът да се събудим вече от сън. Защото сега е по-близко до нас спасението, нежели когато повярвахме. Нощта се превали, а денят се приближи: да отхвърлим, прочее, делата на мрака и да наденем оръжието на светлината“ (Римляни 13:11).

[8] За възрожденските преводи на Библията и в частност на евангелските текстове вж. Иванова/Ivanova 2002.

[9] Става дума за Новия завет в превод на Петър Сапунов и отец Спиридон (Букурещ, 1828); Новия завет в превод на Неофит Рилски (Смирна, 1840); пълния превод на Библията, т. нар. Славейкова Библия (Цариград, 1871) и др.

[10] Такива са например написаните на местен диалект с гръцки букви църковни и евангелски преводи от втората половина на XIX в., като: Кониковското евангелие (1852) на ениджевардарски – южната група на кукушко-воденския диалект (част от долновардарските говори); Търлиското евангелие (1861) на драмски диалект; Кулакийското евангелие (1862) също на долновардарски диалект; евангелието от с. Бобощица (1870–1880) и др. По въпроса вж. Куфнерова/Kufnerova 1987; Димитрова/Dimitrova 1993 и др.

[11] Като част от голямата група на долновардарските диалекти воденският (кукушко-воденският) диалект обхваща селищата с българско население около Кукуш (обезбългарен и опожарен през 1913 г.), Воден (дн. Едеса, Гърция) и Енидже Вардар (дн. Яница, Гърция). Вж. Стойков/Stoykov 1993: 187.

[12] Ст. Черноook се придържа доста плътно към традиционния правопис – стб. ѫ и ѣ са поставени обикновено на етимологичните им места, отбелязани са краесловните ерове. В тази връзка, следвайки принципа на графичната (правописната) коректност (Романски/Romanski 1932: 131), той рядко регистрира една от най-характерните фонетични черти на воденския (кукушко-воденския) диалект, а именно ре-

дукцията на неударените широки гласни. От отличителните за диалекта фонетични особености в текста на *Словото* намират място рефлексите **ѫ > ъ**: *пѫтотъ*, *кѫдѐ*; **ѣ > е**: *мѐсто, сѐнка, вѐторотъ*; **ъ > о**: *сонъ, растолкѝваме дѐнотъ, свършекотъ*; **tj (щ) > шч**: *пѫтѝшча, нàшчо*; антиципацията на мекостта: *нойкь* (нощ), *нейкятъ* (не щат); подвижното ударение (за разлика от второсричното и третосричното фиксирано ударение в останалите вардарски говори) и др. Редица специфики в морфологичната система на диалекта също са отразени: наличието на определителния член **-то** при многосричните съществителни от м.р. в мн.ч. (*людито*); формата за ср.р. на прилагателните (числителните, някои местоимения) за обозначаване и на м.р. (*едно християнинъ, такво цвѣтъ*); личните местоимения *яс* за 1 л. ед.ч.; *он*, *òна, òни* в 3 л. ед.ч.; кратката дателна третолична форма в м.р. *му* за обозначаване на 3 л. мн.ч.; наличието на елемента **в-** за образуване на показателни местоимения и наречия за близки лица и предмети: *во*, *ва*, *вѝя*, *вакà*. Чернооков е напълно последователен и при отразяването на едно от големите своеобразия в глаголната система на кукушко-воденския говор – смесването на окончанията на съвременните първо *е*-спрежение и второ *и*-спрежение (вж. Конески/Koneski 1965: 160–161; Пеев/Peev 1987: 245). По този начин във 2 л. се наблюдава тематичната гласна **и**, а в 3 л. **е** (*рѐчамъ, рѐчишъ, рѐче*). Текстът предоставя и интересни примери за нелични глаголни форми като деепричастие с наставка **-щемец**: *будѐщемец* (бъдейки); за съществителни, образувани от глаголи с наставка **-ачка**: *откинàчката* (спасението), *обидувáчки* (опити) и др. По-подробно описание на воденския (кукушко-воденския) говор и долновардарските говори вж. у Мирчев/Mirchev 1901; Милетич/Miletich 1932; Романски/Romanski 1932; Думев/Dumev 1943; Пеев/Peev 1987; Стойков/Stoykov 1993: 187.

[13] *Пѝля* ‘гледам’. От израза *пѝли вàка* ‘гледай тука’ произлиза и прозвището *пуливàковци* на българите, населяващи региона на Долен Вардар на север от Солун, към който се включва и Воденско (БЕР/BER 1996, 5: 851).

[14] От *тѐрам* в значение ‘вървя след някого’ и в този смисъл ‘отивам си’. Вж. БЕР/BER 2010, 7: 956.

[15] *Нàка* ‘натам, насетне, нататък’.

[16] *Зàстра* ‘утре; сутрин, утрин’, стб. **заѵстра**, вероятно чрез прехода *заустра* > *завстра* > *застра* (БЕР/BER 1971, 1: 611).

[17] *Кòа* ‘време’, от алб. *kohë*. Среща се и в Дебърско, Прилепско, Битолско (БЕР/BER 1979, 2: 499).

[18] От *тàксам*, *тàксувам* ‘обещавам, обричам’, от нгр. Среща се и в Костурско, Прилепско, Велешко (БЕР/BER 2010, 7: 768).

[19] *Сакàчка* ‘желание’, от глагола *сàкам* ‘искам’. В оригиналния пример ударението не е поставено.

[20] От *кѝдя* в значението си ‘хуля, коря’. Вж. БЕР/BER 1986, 3: 77.

[21] Т.е. *възхвалят* и в този смисъл *прославят*.

[22] В съвременния превод на Св. Синод на Българската православна църква посоченият пасаж от Евангелието на Матей е предаден по следния начин: „Тъй да светне пред човеците светлината ви, та да видят добрите ви дела и да прославят Небесния ваш Отец“ (Мат. 5: 16).

[23] От *съ́т* ‘всичкият, целият’. Формата *съ́те* (*съ́ти*) ‘всички’ освен във Воденско се среща и в Гевгелийско, Мъгленско, Леринско, Костурско, Банат, Никополско. Произлиза от стб. **вьсь** (всеки; цял) с опростяване на началната съгласкова

група *вс- > с-* от първоначалната членувана форма за м.р. **всът*, която впоследствие е била генерализирана като основна форма за ж.р. и ср.р. и за мн.ч. (БЕР/BER 2010, 7: 698).

[24] Вж. по въпроса Димитрова/Dimitrova 1993.

[25] *Преумясам* ‘заприличвам, оприличавам’, произв. от *омя̀сам* ‘приличам’, заето от гр. (вж. БЕР/BER 1995, 4: 879–880). Вариантът на формата *ум’а̀са* е използван и в текста на Кониковското евангелие (1852), преведено на долновардарски говор, към чиято група принадлежи и воденският диалект. Вж. Чичева-Алексич, Гачева-Улчар/Chicheva-Aleksich, Gacheva-Ulchar 2020: 227. У Геров формата на глагола е *ум’а̀зувам* (Геров/Gerov 1904: 442).

[26] *Аджамѝя (аджемѝя)* ‘неопитен, новак’, чрез тур. от араб. *асет* ‘не-арабин, чужденец, персиец’ (БЕР/BER 1971, 1: 4).

[27] От тур. *hazir* ‘готов’, ‘тъкмо, така, така и така’.

[28] От *есир* ‘роб, затворник’, чрез тур. от араб. (БЕР/BER 1971, 1: 510). Формата е пример за редукцията на широките неударени гласни, отличителна за говора.

[29] Чрез тур. *tabiat* ‘природа, натура, характер, нрав’, но наред с това и ‘привичка, навик, обичай; вкус, изисканост, усет’ (БЕР/BER 2010, 7: 737).

[30] От тур. *teselli* ‘утеха’.

[31] Чрез тур. *teslim* ‘предаване, връчване, поверяване’ от араб. (БЕР/BER 2017, 8: 11). Формата е пример за редукцията на широките неударени гласни, отличителна за говора.

[32] Чрез тур. *fayde* ‘полза, изгода, облага’ от араб. (БЕР/BER 2017, 8: 684–685).

ЛИТЕРАТУРА

БЕР 1971–2017: *Български етимологичен речник*. Т. 1 – 8. София, Издателство на Българската академия на науките „Проф. Марин Дринов“.

Благодарствено писмо 1890: [Благодарствено писмо към султан Абдул Хамид II]. – *Новини*, № 1, 27.09.1890, с. 2.

Геров 1904: *Геров, Н.* Речник на Блъгарский язык. Чясть пята. Р – IA. Пловдив, Дружественна печятница „Съгласие“.

Данова 2003: *Данова, Н.* По дългия път на модернизация на манталитета. – В: Радкова, Р. *Посмъртни материали за български възрожденски дейци.* Т. 1. София, Академично издателство „Марин Дринов“.

Дигитален речник: *Дигитален речник на македонскиот јазик.* <http://drmj.eu/> [28.06.2026].

Димитрова 1993: *Димитрова, М.* Към характеристиката на направените на диалект български преводи на гръцка църковна книжнина през Възраждането. – В: *Медиевистични ракурси. Топос и енигма в културата на православните славяни.* София, Общество за изследване на славянската старина, с. 87–99.

Думев 1943: *Думев, В.* Воденският говор. – *Македонски преглед,* № 3, с. 8–41.

Иванова 2002: *Иванова, Д.* Традиция и приемственост в новобългарските преводи на евангелието. Пловдив, Университетско издателство „Паисий Хилендарски“.

Иванова 2012: *Иванова, Д.* История на новобългарския книжовен език. Пловдив, Университетско издателство „Паисий Хилендарски“.

Конески 1965: *Конески, Бл.* Историја на македонскиот јазик. Скопје, Изд. „Кочо Рацин“.

Куфнерова 1987: *Куфнерова, Зл.* За езика на новобългарските преводи на евангелието през Възраждането. – В: *Езиковедската българистика в Чехословакия.* Съст. Ян Петър. София, Наука и изкуство, с. 211–219.

Милетич 1932: *Милетич, Л.* Към особеностите на гевгелийския говор. – *Македонски преглед*, № 2, с. 51–72.

Мирчев 1901: *Мирчев, Д.* Бележки по Кукушко-воденския говор. – *СбНУ.* Кн. XVII, с. 426–470.

Мицкова 2018: Мицкова, М. Описание на „разложкото наречие“ на страниците на екзархийския вестник „Новини“/„Вести“ (1890 – 1912). – *Научни трудове на Пловдивския университет. Филология.* Т. 56, кн. 1, сб. А, Пловдив, Университетско издателство „Паисий Хилендарски”, с. 62–73.

Пеев 1987: *Пеев, К.* Кукушкиот говор. Скопие, НИО „Студентски збор“.

Романски 1932: *Романски, Ст.* Долновардарският говор. – *Македонски преглед,* № 1, с. 99–140.

Стойков 1993: *Стойков, Ст.* Българска диалектология. София, Издателство на Българската академия на науките.

Черноoков 1893: *Черноoков, Ст.* Слово за Сирната Недѣля, казано въ Воденската българска църква Св. Врачове, отъ священника С. П. Черноокова. – *Новини*, № 44, 26.02.1893, с. 1–2.

Чичева-Алексич, Гачева-Улчар 2020: *Чичева-Алексич, М., Е. Гачева-Улчар*. Прилози кон Кониковското евангелие. Скопје, Менора.

REFERENCES

BER 1971–2017: *Balgarski etimologichen rechnik*. T. 1 – 8. Sofia, Izdatelstvo na Balgarskata akademiya na naukite “Prof. Marin Drinov”.

Blagodarstveno pismo 1890: [Blagodarstveno pismo kam sultan Abdul Hamid II]. – *Novini*, N 1, 27.09.1890, s. 2.

Chernookov 1893: *Chernookov, St.* Slovo za Sirnata Nedêlya, kazano v Vodenskata balgarska tsarkva Sv. Vrachove, ot svyashtennika S. P. Chernookova. – *Novini,* N 44, 26.02.1893, s. 1 – 2.

Chicheva-Aleksich, Gacheva-Ulchar 2020: *Chicheva-Aleksich, M., E. Gacheva-Ulchar*. Prilozi kon Konikovskoto evangelie. Skopje, Menora.

Gerov 1904: *Gerov, N.* Rechnik na Blagarskiy yazyk. Chyasty pyata. R – IA. Plovdiv, Druzhestvenna pechyatnitsa “Saglasie”.

Danova 2003: *Danova, N.* Po dalgiya pat na modernizatsiya na mantaliteta. – In: Radkova, R. *Posmartni materiali za balgarski vazrozhdenski deytsi.* T.1. Sofia, Akademichno izdatelstvo “Marin Drinov”.

Digitalen rechnik: *Digitalen rechnik na makedonskiot jazik*. <http://drmj.eu/> [28.06. 2026].

Dimitrova 1993: *Dimitrova, M.* Kam harakteristikata na napravenite na dialekt balgarski prevodi na gratska tsarkovna knizhnina prez Vazrazhdaneto. – In: *Medievistichni rakursi. Topos i enigma v kulturata na pravoslavnite slavyani.* Sofia, Obshtestvo za izsledvane na slavyanskata starina, s. 87–99.

Dumev 1943: *Dumev, V.* Vodenskiyat govor. – *Makedonski pregled*, N 3, s. 8–41.
Ivanova 2012: *Ivanova, D.* Istoriya na novobalgarskiya knizhoven ezik. Plovdiv, Universitetsko izdatelstvo "Paisii Hilendarski".
Ivanova 2002: *Ivanova, D.* Traditsiya i priemstvenost v novobalgarskite prevodi na evangelieto. Plovdiv, Universitetsko izdatelstvo "Paisii Hilendarski".
Koneski 1965: *Koneski, Bl.* Istorija na makedonskiot jazik. Skopje, Izd. "Kocho Ratsin".
Kufnerova 1987: *Kufnerova, Zl.* Za ezika na novobalgarskite prevodi na evangelieto prez Vazrazhdaneto. – In: *Ezikovedskata balgaristika v Chehoslovakia. Sast. Yan Petar*. Sofia, Nauka i izkustvo, s. 211–219.
Miletich 1932: *Miletich, L.* Kam osobenostite na gevgeliyskiya govor. – *Makedonski pregled*, N 2, s. 51–72.
Mirchev 1901: *Mirchev, D.* Belezhki po Kukushko-vodenskiya govor. – *SbNU.* Kn. XVII, s. 426–470.
Mitskova 2018: *Mitskova, M.* Opisanie na "razlozhkoto narechie" na stranitsite na ekzarhiyskiya vestnik "Novini"/ "Vesti" (1890–1912). – *Nauchni trudove na Plovdivskiya universitet. Filologiya.* T. 56, kn. 1, sb. A, Plovdiv, Universitetsko izdatelstvo "Paisii Hilendarski", s. 62–7.
Peev 1987: *Peev, K.* Kukushkiot govor. Skopie: NIO "Studentski zbor".
Romanski 1932: *Romanski, St.* Dolnovardarskiyat govor. – *Makedonski pregled*, N 1, s. 99–140.
Stoykov 1993: *Stoykov, St.* Balgarska dialektologiya. Sofia, Izdatelstvo na Balgarskata akademiya na naukite.

✉ *Гл. ас. д-р Мария Мицкова*
Департамент за езикова и специализирана подготовка на чуждестранни студенти
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски"
бул. България 236, 4027 Пловдив, България

✉ *Assist. Prof. Dr. Maria Mitskova*
Department of Language and Specialized Training of Foreign Students
Paisii Hilendarski University of Plovdiv
236 Bulgaria, Bl, 4027 Plovdiv, Bulgaria
RCID ID: 0000-0003-4320-2000